

SUOMALAISEN
LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA
C-SARJA N:o 9

Yhteiskirjapaino Oy, Helsinki 1972

ISBN — 951 — 26 — 0000 — 5

ISBN 978-951-855-877-7 (PDF)

ARS BONI ET AEQUI

JUHLAJULKAISU
Y. J. HAKULISEN
70-VUOTISPÄIVÄNÄ
21. 1. 1972

TUOMIOISTUINLAITOS UUDISTUSTEN EDESSÄ

PAAVO ALKIO

Suomen lakimiehet laativat tämän vuosisadan neljän ensimmäisen vuosikymmenen aikana komiteoiden ja lainvalmistelukunnan jäsenenä kymmenkunta ehdotusta oikeudenkäyntilaitoksemme kokonaisuudistukseksi. Näitä perusteellisia ja perusteltuja ehdotuksia laadittaessa ilmeisesti tarkoitettiin, että oikeudenkäyntilaitos todella uusitaan. Parhaat voimat, yliopiston opettajat tieteen edustajina sekä kaikkien oikeusasteitten tuomarit käytännön edustajina olivat yhteistyössä vuosikymmenestä toiseen. Sekä kotimaan olot että ulkomailla, erityisesti Pohjoismaissa tapahtunut kehitys otettiin huomioon, ja voitaneen sanoa, että jokainen valmistunut ehdotus oli aikansa tasalla. Viimeinen, luonnoksena painettu ehdotus on vuodelta 1939. On selvää, että vaikka Ruotsissa oikeudenkäyntilaitoksen kokonaisuudistus voitiin saattaa päätökseen toisen maailmansodan aikana, meillä uudistamistöiden jatkaminen ei ollut mahdollisuuksien rajoissa.

On myös selvää, että sotiemme jälkeen on täytynyt kulua aikaa, ennen kuin kokonaisuudistukseen on uudelleen voitu käydä käsiiksi. Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä on kuitenkin verraten onnistuneesti toteutettu osittaisuudistuksia: oikeudenkäymiskaaren keskeisistä luvuista kahdeksan on kokonaan uudistettu ja yhdeksään lukuun on tehty prosessin uudistamisen kannalta tärkeitä muutoksia. Suurisuuntaisimpana on pidettävä v. 1948 toteutettua todistusoikeuden täydellistä uudistamista. Kaiken uudistusajattelun keskeinen kuvio: oikeudenkäynnin keskittäminen esivalmistelun edeltämään pääkäsittelyyn on sekin jo 1950-luvulla — tosin vaatimattomissa muodoissa — ollut valmisteltavana, mutta jäänyt odottamaan aikaansa. Vahinkona on pidettävä, että tuomiota koskevien säännösten uudistaminen (1966) on sekin jäänyt odottamaan.

Keväällä 1971 eduskunnalle hallituksen toimesta annetun selonteon julkistamisen kautta on päästy selville vuodesta 1968 alkaen oikeusministeriössä vireillä olleen kokonaisuudistuksen suunnittelun nykyvaiheesta ja ministerivaliokunnan uudistukselle vahvistamasta aikataulusta. Tämän mukaan prosessinuudistuksen toteuttamiseksi tarpeelliset lakiesitykset annettaisiin eduskunnalle kulu-

van vuosikymmenen aikana, ja vuosikymmenen loppuun mennessä kaikki tuomioistuinlaitosta ja oikeudenkäyntimenettelyä koskevat uudet säännökset olisivat koottavissa yhtenäiseksi, nykyajan vaatimuksia vastaavaksi uudeksi oikeudenkäymiskaareksi.

Tämä kaikki vaikuttaa hyvältä, suorastaan liian hyvältä ollakseen totta. Jo ennen sotia, puhumattakaan sotien jälkeisistä ajoista, on ollut tapana sanoa, että Suomella ei ole varaa oikeudenkäyntilaitoksen kokonaisuudistukseen. Oikeusministerin eduskunnalle esittämän tiedon mukaan yleisten tuomioistuinten ylläpito ja oikeudenkäynti niissä ovat viime vuosina aiheuttaneet valtiolle kustannuserän, joka on ollut 0,2 % ja vähemminkin valtion kaikista tulo- ja menoarvioon merkityistä menoista. Alustavien arvioiden mukaan uudistuksen aiheuttamat kustannukset nostaisivat meno-erän 3—4 kertaiseksi eli noin 85 000 000 markkaan. Tämä meno-erä on samaa luokkaa kuin esim. kaupunkien poliisilaitosten tai verotoimistojen valtiolle aiheuttamat menot.

On ilmeistä, että kokonaisuudistus on meillä toteutettava osittaisuudistusten tietä, kuten selonteossa esitetään. Osittaisuudistuksiin voi kuitenkin kätkeytyä hankaluuksia, kuten presidentti *Hakulinen* on eräiden aikaisempien osittaisuudistusehdotusten yhteydessä esittänyt¹, esim. nimenomaan siinä tapauksessa, että riitajuttujen haastesäännökset uudistetaan muusta siviiliprosessin uudistamisesta erillään.

Toistaiseksi tunnemme uudistuksista vain niiden suuntaviivat. Vain esitutkintalakiehdotus on keväällä 1971 saatu lakiluonnoksen asteelle. Kun tätä luonnosta käsiteltiin Vaasan hovioikeudessa tuomarien, syyttäjien ja poliisiviranomaisten sekä asianajajien yhteisessä kokouksessa, katsoivat sekä syyttäjät ja poliisiviranomaiset että asianajajat, että uudistuksesta ei selvitä, ellei poliisin miesvahuutta ja välineistöä ja asianajajien lukumäärää voida huomattavasti lisätä. Asianajajat huomauttivat, että heille tulee tuottamaan voittamattomia vaikeuksia saada tuomioistuimissa esiintymisten lisäksi aikansa riittämään epäillyn puolustajina esitutkinnassa saapuvilla olemiseen. — Asianajajia on Vaasan hovioikeuden tuomio-piirissä huomattavasti vähemmän kuin muiden hovioikeuksien alueilla.

Myös vangitsemispäätöksen siirtäminen poliisilta tuomioistuimelle tai tuomarille herätti kokouksessa keskustelua. Mikäli uudistus toteutetaan tuomiokuntien toimiessa nykyisellä pohjalla oikeuden istunto sattuu harvoin kolmen vuorokauden sisään epäillyn pidättämisestä, ja kesäaikaan voi vangitsemispäätöksen tekeminen jäädä jopa sellaisen viranhoitajan asiaksi, joka ei ole kelpoinen toimittamaan käräjiä. Edelleen herätti epäilyksiä säännös, jonka mukaan epäillylle olisi määrättävä puolustaja vastoin hänen tahtoaan, koska luottamuksellisen suhteen aikaansaaminen epäillyn

ja hänelle pakolla määrätyn puolustajan välille voi jäädä toteuttamatta.

Muitakin epäilyjä on esitetty, mutta yksityiskohtiahan joudutaan pohtimaan vielä moneen kertaan ennen kuin päästään uudistusten toteuttamisvaiheeseen. Tuomarinuralle aikovien nuorten lakimiesten koulutuksen järjestäminen ja normaalin tuomarikarriäärin luominen ovat tärkeimpiä mietittäviä asioista.

Hallituksen selonteossa esitetyt uudistussuunnitelmat on yleisesti otettu vastaan myönteisesti. Tyytymättömiä on ollut verraten harvoja, ja näiden kannalta ei olekaan ollut kysymys tuomioistuinlaitoksen kehittämisestä ja tuomioistuinten toimintaedellytysten parantamisesta, vaan »yhteiskunnan laadullisesta muuttamisesta», tuomioistuinten riippumattomuuden, jonka sisältöä ja arvoa moittijat eivät tunne, heikentämisestä tai poistamisesta, tuomarinvirkojen tekemisestä määräaikaikaisiksi, näiden virkojen nimittämisjärjestelmän politisoimisesta jne.

Esittäessään hallituksen selonteon oikeusministeri lausui, että tuomioistuinten riippumattomuutta yksittäistapausten ratkaisemisessa ei voida asettaa kysymyksenalaiseksi ja että yhteiskuntajärjestelmämme perusteisiin on edelleenkin katsottava kuuluvan, ettei tuomioistuin ratkaisua tehdessään saa ottaa vastaan ohjeita ulkopuoliselta viranomaiselta, yhteisöltä tai henkilöltä. Lisäksi hän huomautti, että tuomioistuinten riippumattomuus ei saa merkitä niiden eristäytymistä muista oikeusjärjestelmän piirissä toimivista viranomaisista ja yhteisöistä, ja katsoi, että lainsäädännön uudistamisessa vain yhteistoiminta lainvalmistelijoiden, -säätäjien ja -käyttäjien välillä takaa onnistuneen lopputuloksen.

Yhteistoimintaa lainvalmistelijoiden ja tuomioistuinten kesken on vanhastaan ollut sikäli, että hovioikeudet ja myöhemmin myös alituomarien ja asianajajien yhdistykset ovat tilaisuuden saatuaan antaneet lausuntonsa tärkeistä uudistusehdotuksista. Lainsäätäjien kanssa yhteistyötä on tapahtunut siten, että tuomarikunnan jäseniä on kuultu asiantuntijoina eduskunnan valiokunnissa. Näitä yhteistyömuotoja voidaan ilmeisesti kehittää.

Tuomarinvirkojen määräaikaistamista ja korkeimpien oikeuksien jäsenten valitsemisen siirtämistä eduskunnalle koskevat kysymykset oikeusministeri jätti oikeudenkäyntilaitoksen uudistamiseen kuulumattomina syrjään.

Oikeusministerin esittämät hallituksen kannanotot on näissäkin kohdin todettava tyydytyksellä.

On tullut tavaksi sanoa, ja monet tuomioistuinjuristitkin ovat tätä kernaasti myötäilleet, että prosessimenettelyssämme on puutteita, jotka johtuvat vanhentuneesta lainsäädännöstä. Kun sitten on esitetty näitä puutteita, on mainittu oikeudenkäynnin hitaus, joka onkin vakava haitta, tuomioiden puutteellinen perusteleminen, mitä seikkaa lakimiehet ovat viimeisten parinkymmenen vuoden aikana runsaasti selvittelleet esitelmissään ja aikakauskirjoissaan, ja tuomioistuinten käyttämä maallikoille vaikeatajuinen kir-

joitustapa. Viime aikoina on lisäksi esitetty, että tuomioistuimet hoitavat palvelutehtävänsä puutteellisesti sikäli, että ne eivät riittävästi neuvo asiakkaitaan:

Kun vertaillaan niitä tuloksia, joita Ruotsissa on kokonaisuudistuksen kautta saavutettu, ja meidän nykyistä osittaisuudistuksilla nykyaikaistettua oikeudenkäyntiämme, voidaan tehdä eräitä havaintoja.

Valmistava käsittely on Ruotsissa, sikäli kuin tiedän, onnistunut hyvin. Se meiltä puuttuu ja se on edellytyksenä prosessin keskitämiselle, pyrkimykselle siihen, että juttu voidaan ratkaista yhdessä suullisessa pääkäsittelyssä ja vain sen nojalla, mitä tässä käsittelyssä on suullisesti esitetty. Ratkaisu perustuu tällöin tuomioistuimen jäsenten muistiin jääneisiin seikkoihin ja heidän oikeudenkäynnin aikana tekemiinsä huomioihin ja saamiinsa vaikutelmiin. Kaikki tämä toiminee hyvin vähäisissä ja ehkä keskisuurissakin jutuissa, mutta suurissa, joissa pääkäsittely voi kestää päiväkausia, jopa viikkoja, syntyy vaikeuksia. Muisti ei riitä hallitsemaan kaikkia yksityiskohtia. Oikeuden jäsenten tekemät muistiinpanot auttavat tilannetta, todistajanlausumat voidaan kuunnella nauhalta uudelleen, mutta välittömät oivallukset ja vaikutelmat, joilla tällaisessa oikeudenkäynnissä on osuutensa, voivat haihtua.

Valmistava käsittely vie aikansa. Ainakin joissakin suurissa tuomioistuimissa jutut pääsevät siinä vaiheessa kasaantumaan.

Tuomio kirjoitetaan Ruotsissa toisin kuin meillä. Vähäisissäkin jutuissa selostetaan tarkoin tuomion perusteet ja ilmoitetaan, mitä jutussa on katsottu toteennäytetyksi. Meikäläisen maallikon mielestä tällainen, ruotsalaisen käytännön luoman mallin mukainen tuomio näyttäneen ihanteelliselta ja täyttää ehkä juuri ne vaatimukset, joita meillä tuomioistuinkeskustelussa on tuomion kirjoittamiselle asetettu. Mutta lakimieslukijalle tuomiosta paljastuu, että näytön osalta siinä yleisesti vain kerrataan, mitä todistajat ovat kertonut, mikä seikka meillä näkyy alioikeuden pöytäkirjoista ja mitä ei kerrata yhteenvetona tuomiossa. Lisäksi ruotsalaisesta tuomiosta voi havaita, että kun on ratkaistava, millä perusteella joitakin todistajia on uskottu ja toisia ei, ratkaisun perusteleva tuottoa todellisia vaikeuksia ja jää yleensä vain todistajasta saadun yleisvaikutelman varaan, jota ei voida kuvata kirjallisesti.²

² Vrt. *Tirkkonen*, Uusi todistuslainsäädäntö, Vammala 1949, s. 22: »Myös huomattakoon, ettei oikeudenkäyntiaineistosta saatu pelkkä yleiskäsitys saa olla ratkaisevana, vaan tuomarin on yksityiskohtaisesti selvítettävä itselleen, mihin seikkoihin hänen vakaumuksensa nojautuu.» — »Toisaalta ei ole kiellettävissä, että vapaaseen todisteiden harkintaan samalla — suorastaan asian luonteesta johtuen — sisältyy eräänlainen psykologinen yleisarvostelu, jota on varsin vaikea eritellä alkutekijöihinsä.»

OK 17 :28:n soveltamisen aiheuttamista hankaluuksista ks. *Alkio*, Todistajan luotettavuuden toteamisesta, LM 1964, s. 1027 ss.

Esimerkkejä ruotsalaisten tuomioistuinten muotoilemista uskottavuutta tai uskottavuuden puutetta osoittavista lausumista:

Kun pöytäkirja ei kerro mitään näistä vaikutelmista eikä muutenkaan sanottavasti kuvaa sitä, mitä käsittelyssä on tapahtunut, on todistelu — poikkeustapauksia lukuun ottamatta — uudistettava ylemmässä oikeudessa. Tämä taas tuottaa sekä asianosaisille että valtiolle melkoisia kustannuksia, mihin seikkaan valtiontilintarkastajat Ruotsissa — samoin kuin meilläkin maksuttoman oikeudenkäynnin valtiolle aiheuttamien kustannusten osalta — ovat uudistuvasti kiinnittäneet huomiota.³

Ruotsissa toteutettu kokonaisuudistus näyttää tuoneen oikeudenkäyntiin keskitystä ja tiettyä varmuutta siinä suhteessa, että todistelu useimmissa tapauksissa uudistetaan ylemmässä oikeudessa, jolloin välittömyys ylemmässäkin oikeudessa toteutuu. Mutta prosessioikeuden pääperiaatteiden toiset komponentit, oikeudenkäynnin nopeus ja halpuus eivät liene toteutuneet täysin toivomusten mukaisesti. Hallituksen selonteon mukaan Suomenkin uudistuksissa pyritään siihen, että oikeudenkäyntimenettelyn tulisi olla mahdollisimman nopea, varma ja halpa. Näistä päämääristä lienee varmuus asetettava ensimmäiselle sijalle ja nopeus toiselle.

Tuomioistuinten käyttämä kieli on pitkien aikojen kehityksen tulos. Tuomioistuinten kieli on kehittynyt yleisen kielen kehityksen mukana. Sitä tuskin voidaan pitää vanhanaikaisena, mutta se on ammattikieltä ja siksi ehkä maallikoille vaikeatajuista. Perusohjeena kaikissa tuomioistuimissa on sanonnan täydellisyys ja lyhyys: ei mitään, mikä ei ole välttämätöntä, eikä mitään liikaa. Sikäli tämä palvelee asianosaistenkin etuja, että leimamaksut ja lunastukset eivät turhan kirjoittamisen vuoksi nouse. Mutta tuomioistuinten kirjoitustapaa voidaan tietenkin kehittää edelleen, erityisesti voidaan lauseita lyhentää. Uudistaminen merkitsee joka tapauksessa kirjoituksen pidentymistä. Sen sijaan tuskin voidaan luopua vakiintuneesta sanastosta, jossa lainsäädännön ja tuomioistuinkäytännön mukaan jokaisella sanalla on täsmällinen merkityksensä. Rikos-

Todistajan osalta: HR:n fann — — — genom J:s uppgifter och vittnesmål av O. vilken gjort ett sådant intryck att anledning saknades att ifrågasätta hans trovärdighet — — —. (SvJ 1966, R s. 9 s.)

Syytetyn osalta: RR:n finner vad A. uppgivit icke förtjäna tilltro utan finner fastmera genom E:s berättelse utrett — — —. (SvJ 1964, R s. 10)

Syytetyn osalta: HR: C:s påstående att han glömt att han tagit räkburkarna och stoppat dem i fickan förtjänar icke avseende. Fastmer måste det hållas för visst att han underlätit att förete dem i avsikt att undgå att betala dem. (SvJ 1965, R s. 36 s.)

³ Erittäin valaiseva ja — sanoisinko — opettava on Nytt Juridiskt Arkivissa 1962, s. 244 ss, selostettu, n. 25 000 kruunun määräistä vahingonkorvausta koskeva tapaus, jossa kaikki oikeusasteet perusteellisesti selvittelivät ristiriitaisia lausumia esittäneiden todistajien kertomusten arviointia. Äänestyksiä oli asiaa ratkaistaessa sekä HO:ssa että KKO:ssa. Selostus NJA:ssa on 26 sivun pituinen. Oikeudenkäynti alkoi 27. 12. 1951 ja päättyi 5. 4. 1962. Selostus antaa vakuuttavan kuvan siitä työmäärästä, joka jutun käsittelyyn käytettiin. Mutta prosessin kesto aika ja sen ilmeisesti varsin suuret kustannukset antavat ajatteleminen aihetta.

jutussa teon sanallinen kuvaus sitoo teon tiettyyn rikostunnusmerkistöön; kun rikoksen tunnusmerkistöä lainsäädännöllä muutetaan, muuttuu myös teon kuvaus. Sama pitää analogisesti paikkansa riitajutuissa tapahtuman kuvaamiseen ja sovellettavaan oikeusohjeeseen nähden.

Tuomioistuinten palvelutehtävän kehittämistä on viime aikoina kirjoittelussa painotettu. Oikeusministeri lausui selonteossa: »Periaatteellisesti tärkeänä pidän suunnitelmissa myös tuomioistuimen palvelutehtävän korostamista, mikä käytännössä olisi toteutettava menettelysäännöksiä yksinkertaistamalla ja lisäämällä tuomioistuinten velvollisuuksiin uusia neuvonta- ja ohjaustehtäviä.»

Tätä vastaan ei ole huomautettavaa. Mutta nykyisen oikeudenkäyntijärjestyksemme voimassa ollessa tuomioistuin ei voi eikä sen asiana voi olla ryhtyä neuvomaan kantajaa vastaajaa vastaan eikä vastaajaa kantajaa vastaan. Neuvontatehtävä kuuluu asianajajille. On esitetty sellainen esimerkki, että kun kanne jätetään väärässä tuomioistuimessa ajettuna tutkittavaksi ottamatta, tuomioistuin ei neuvo, mitä kantajan olisi sen jälkeen tehtävä. Tuomioistuin ilmoittaa kuitenkin päätöksensä perusteluissa ne syyt, joiden nojalla kanne ei kuulu sen tuomioistuimen tutkittaviin. Sen sijaan tuomioistuin ei voi antaa kantajalle neuvoa siitä, missä tuomioistuimessa hänen olisi yritettävä panna kanteensa uudelleen vireille, koska kukin tuomioistuin ratkaisee kysymyksen pätevydestään itsenäisesti. Tämän neuvon antaa asianajaja tai sitten — valtion tukema — kunnallinen oikeusaputoimisto. Mitä taas tulee ilmoitusasioihin ja muihin hakemusasioihin, joissa toista asianosaista ei lainkaan esiinny, niin näissä, nykyään yleensä tuomiokunnan arkistokäsittelyssä hoidettavissa asioissa tuomari on kautta aikojen aukeasti antanut neuvojaan, ja suurimmalta osalta maallikkojen hoitamien ilmoitusasiat on juuri tällaisen yhteistyön avulla saatu kuntoon. Testamentin valvonta-asioissa käytäntö on kehittänyt ohjeen, joka valvojalle annetaan siitä, mitä hänen on tehtävä valvonnan jälkeen.

Oikeusministeri lausui selonteossaan: »Johtavana ajatuksena tässä työssä [rikos- ja siviiliprosessia koskevien menettelysäännösten uudistamisessa] on se, että oikeudenkäynti saataisiin niin mutkattomaksi ja vaivattomaksi kuin mahdollista, jolloin kansalaisten pääsy oikeuksiinsa kävisi nykyistä helpommin ja yksinkertaisemmin». Tämä on pyrkimys, jota jokainen tuomari asettuu kannattamaan. Varmaan tällaisen päämäärän saavuttaminen olisi omiaan helpottamaan tuomarinkin asemaa mutkikkaiden säännösten soveltamisessa.

Lienee niin, että niitä seikkoja, joista tuomioistuinlaitostamme lähinnä on moitittu, ei voida uudistuksilla pyyhkiä täysin olemattomiin. Selvää kuitenkin on, että parannuksia voidaan saada aikaan. Täysin valmista mallia vain ei näytä olevan mistään löydettävissä.

Tämä johtaa ajatukseen, että siihen nähden, minkälaisen lakien

pohjalla, kuinka vähäisellä työvoimalla, kuinka vaatimattomin välinein ja kuinka suurelta osalta hankalissa ulkonaisissa olosuhteissa maamme oikeuslaitos on toiminut, sen voidaan katsoa selviytyneen suhteellisen hyvin. Oikeusministeri sanoikin selonteossaan: »Vanhan järjestelmän puitteissa on kyllä pystytty toistaiseksi toimimaan yllättävän hyvin.» — Neljän vuosikymmenen aikana, vuodesta 1926 vuoteen 1966, oli tuomarikunnan lukumäärä nousutut vajaalla kolmanneksella ja muiden tuomioistuinlaitoksessa palvelevien lakimiesten luku runsaalla kolmanneksella, mutta käsiteltyjen juttujen ja asioiden luku oli noussut lähes 140:llä prosentilla.

Oikeusjärjestyksemme tuomioistuinlaitoksineen on omamme, sekä historiallisesti että asiallisesti. On todennäköistä, että se lisä, minkä ruotsalaiset toivat maahan 1200 ja 1300-luvuilla, sopeutui hyvin vanhaan, omaperäiseen käräjäjärjestelmäämme ja tapaoikeuteemme. Lisät jotka olemme myöhemmin saaneet lännestä, ovat jatkaneet oikeudellista rakennustyötämme omalla pohjalla. Meillä on siis omaperäinen, kokeiltu länsimainen oikeuslaitos, jonka perusteet ovat terveet ja meille sopivat.

Siksi me tuomarit olemme säilyttäviä voimia; me olemme, samoin kuin muutkin valtion virkamiehet, vannoneet virkavalassamme puolustavamme laillista yhteiskuntajärjestystä maassamme. Ja on erehdys väittää, että me vastustamme uudistuksia ja kehitystä. Kaiken sen oikeudenkäyntilaitoksen uudistamiseksi tämän vuosisadan ensimmäisen kolmanneksen aikana tehdyn työn, josta tämän kirjoituksen alussa mainittiin, tekivät tuomioistuinlakimiehet yhdessä muutamien yliopiston opettajien kanssa. Ja nyt kun työskentelymahdollisuuksiemme uudistaminen jälleen näyttää mahdolliselta, olemme me tukemassa näitä väheksyttyjä teknillisiä uudistuksia. Mutta perustan katsomme kestäväksi.